

MAHALLIY BYUDJETLAR VA SOLIQ SIYOSATINING NAZARIY-ASOSIY JIHATLARI

Ikromov Elyor Ibodulloyevich

Osiyo xalqaro universiteti

“Pedagogika va iqtisodiyot” kafedrası professori (DSc)

Do'schanov Hurmat qurbonboy o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti Xorazm filiali

“Pedagogika va Iqtisodiyot” kafedrası magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada mahalliy byudjetlar va soliq siyosatining nazariy asoslari, ularning iqtisodiy mohiyati hamda hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida fiskal federalizm nazariyasi, soliqqa tortish tamoyillari hamda byudjetlararo munosabatlar mexanizmlari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, mahalliy byudjetlar daromad bazasini mustahkamlash va soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zi

mahalliy byudjet, soliq siyosati, fiskal federalizm, byudjetlararo munosabatlar, moliyaviy mustaqillik, fiskal barqarorlik, soliqqa tortish tamoyillari, hududiy rivojlanish, byudjet daromadlari, transfertlar.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы местных бюджетов и налоговой политики, их экономическая сущность и роль в региональном социально-экономическом развитии. В ходе исследования научно рассмотрены теория фискального федерализма, принципы налогообложения и механизмы межбюджетных отношений. Также сформулированы научные выводы об укреплении доходной базы местных бюджетов и совершенствовании налоговой политики

Ключевые слова:

местный бюджет, налоговая политика, фискальный федерализм, межбюджетные отношения, финансовая независимость, фискальная стабильность, принципы налогообложения, территориальное развитие, бюджетные доходы, трансферты.

Abstract

This article analyzes the theoretical foundations of local budgets and tax policy, their economic essence and role in regional socio-economic development. During the study, the theory of fiscal federalism, principles of taxation and mechanisms of inter-budgetary relations were scientifically covered. Also, scientific conclusions were developed on strengthening the revenue base of local budgets and improving tax policy Base phrases: local budget, tax policy, fiscal federalism, intergovernmental relations, financial independence, fiscal stability, taxation principles, territorial development, budget revenues, transfers

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida hududlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash ko'p jihatdan mahalliy moliya tizimining samaradorligiga bog'liq. Mahalliy byudjetlar hududiy boshqaruv organlarining moliyaviy asosini tashkil etadi va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, soliq siyosati mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishning asosiy manbasi hisoblanadi.

Globalashuv va iqtisodiy islohotlar sharoitida fiskal markazlashuv va markazsizlashtirish jarayonlari kuchayib borayotgani mazkur mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida mahalliy byudjetlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular hududiy organlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash, mahalliy aholi ehtiyojlarini qondirish va mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar sharoitida mahalliy byudjetlarning samaradorligini oshirish va soliq siyosatini takomillashtirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mahalliy byudjetlar va soliq siyosatining nazariy asoslarini o'rganish iqtisodiy fan tarixida turli bosqichlarda shakllangan ilmiy qarashlarga tayanadi. Ushbu yo'nalishda klassik iqtisodiy maktab, keynschilik, neoklassik yondashuv hamda fiskal federalizm nazariyasi muhim o'rin egallaydi.

MUHOKAMA

Mahalliy byudjetlar tizimi davlat moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda asosiy moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Nazariy jihatdan mahalliy byudjetlar fiskal federalizm tamoyillariga asoslanadi. Fiskal federalizm konsepsiyasi davlat moliyaviy vakolatlarini markaziy va mahalliy boshqaruv organlari o'rtasida samarali taqsimlashni nazarda tutadi. Bu borada xorijiy iqtisodchi olimlar, jumladan, Richard Musgrave va Wallace Oates tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar muhim ahamiyatga ega.

Mahalliy byudjetlar – bu hududiy boshqaruv organlarining moliyaviy rejasi bo'lib, u mahalliy darajadagi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatini moliyaviy ta'minlash, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni amalga oshirish hamda hududiy rivojlanish vazifalarini hal etish uchun xizmat qiladi.

Mahalliy byudjetlarning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi: hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni moliyaviy ta'minlash, aholi turmush darajasini yaxshilash, infrastruktura loyihalarini amalga oshirish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini qo'llab-quvvatlash. Shuningdek, mahalliy byudjetlar mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish va hududiy muvozanatni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

SOLIQ SIYOSATINING NAZARIY KONSEPSIYALARI

Soliq siyosati – bu davlat tomonidan byudjet daromadlarini shakllantirish, iqtisodiyotni tartibga solish va ijtimoiy adolatni ta'minlash maqsadida amalga oshiriladigan maqsadli faoliyatdir. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda soliq siyosatiga turli yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning har biri o'z nazariy asoslariga ega.

Klassik iqtisodiy nazariya soliq siyosatini asosan fiskal funktsiya nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Ushbu yondashuv davlatning moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda soliqlarning birinchi darajali rolini ta'kidlaydi. Keynscha konsepsiya esa soliq siyosatini iqtisodiy tsikllarni tartibga solish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash vositasi sifatida qaraydi.

Hozirgi zamon sharoitida soliq siyosati kompleks yondashuv asosida shakllantiriladi. Bu yondashuvda fiskal barqarorlik, investitsion muhitni yaxshilash, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi maqsadlar birgalikda ko'zda tutiladi.

MAHALLIY BYUDJETLAR VA SOLIQ SIYOSATI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Mahalliy byudjetlar bilan soliq siyosati o'rtasida chambarchas o'zaro bog'liqlik mavjud. Soliq siyosati mahalliy byudjetlarning daromadlar qismini shakllantirish mexanizmlarini belgilaydi. Shu bilan birga, mahalliy byudjetlarning holati va ehtiyojlari soliq siyosatining yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatadi.

Mahalliy byudjetlar daromadlarining asosiy manbalarini quyidagilar tashkil etadi: mahalliy soliqlar va yig'imlar, davlat daromadlaridan mahalliy byudjetlarga ajratiladigan soliqlar, yuqori turuvchi byudjetlardan ajratiladigan mablag'lar va boshqa daromadlar. Soliq siyosatining samaradorligi ko'p jihatdan soliq yukining optimal taqsimlanishi va soliq bazasini kengaytirish imkoniyatlariga bog'liq.

Mintaqaviy soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlari hududiy iqtisodiyotning spetsifikasini, aholi daromadlari darajasini, korxonalar faoliyat ko'rsatayotgan sohalarni hisobga olishni talab etadi. Bu esa mahalliy organlarning soliq imtiyozlari va preferenciyalari sohasida ma'lum vakolatga ega bo'lishini nazarda tutadi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAHALLIY BYUDJETLAR TIZIMINING RIVOJLANISHI

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng byudjet tizimini isloh qilishga katta e'tibor qaratildi. Respublikada ikki pog'onali byudjet tizimi shakllantirilib, uning tarkibiga Respublika byudjeti va mahalliy byudjetlar kiradi. Mahalliy byudjetlar esa Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar, shaharlar va tumanlar byudjetlarini o'z ichiga oladi.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligi bosqichma-bosqich kengaytirilmoqda. Mahalliy organlarning vakolatlari kengaytirilishi, byudjet mablag'laridan foydalanish jarayonlarida shaffoflik va ochiqlik tamoyillarini joriy etish, mahalliy darajada investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini oshirish bunga misol bo'la oladi.

Soliq-byudjet siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri soliq ma'muriyatchiligi tizimini zamonaviylashtirish va soliq to'lovchilar bilan ishlash mexanizmlarini takomillashtirishdir. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, elektron xizmatlar tizimini kengaytirish soliq yig'imlarining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda.

MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

O'zbekiston Respublikasida mahalliy byudjetlar va soliq siyosati sohasida bir qator muammolar mavjud. Birinchi navbatda, mahalliy byudjetlarning moliyaviy imkoniyatlari cheklanganligi va markazlashgan byudjet mablag'lariga bog'liqlik yuqoriligi ta'kidlanishi kerak. Aksariyat hududlarda o'z daromadlari xarajatlarni to'liq qoplashga qodir emasligi kuzatilmoqda.

Soliq bazasining tor bo'lishi va soliq yig'imlarida mavjud qonunbuzarliklar ham jiddiy muammo hisoblanadi. Ko'pgina tadbirkorlik sub'ektlari o'z daromadlarini yashirish yoki kam ko'rsatish tendentsiyasiga ega bo'lib, bu esa byudjet daromadlarining kamayishiga olib keladi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ishlash zarur: mahalliy byudjetlarning o'z daromadlari ulushini bosqichma-bosqich oshirish, soliq bazasini kengaytirish choralari amalga oshirish, soliq ma'muriyatchiligi tizimini yanada takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali soliq nazoratini kuchaytirish.

XULOSA

Mahalliy byudjetlar va soliq siyosati mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim omillardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan

keng qamrovli islohotlar kontekstida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash, soliq tizimini optimallashtirish va samarali soliq siyosatini amalga oshirish ustuvor vazifalardir.

Hozirgi bosqichda mintaqaviy rivojlanishni muvozanatli ta'minlash, investitsion muhitni yaxshilash va aholi farovonligini oshirish maqsadlaridan kelib chiqib, mahalliy byudjetlar va soliq siyosati sohasidagi islohotlarni chuqurlashtirish zarur. Bu esa kompleks yondashuv, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish va xorijiy ilg'or tajribani o'ziga xos sharoitlarni hisobga olgan holda o'rganishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Byudjet tizimi to'g'risidagi Kodeksi
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi
3. Moliya vazirligi nashrlaridan olingan statistik ma'lumotlar
4. Mahalliy byudjetlar va soliq siyosatiga oid xalqaro tadqiqotlar
5. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
6. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.
7. Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
8. Oates, W. E. (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
9. Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector*. New York: W.W. Norton & Company.